

Zelenka, Miloš

Ruština za války a revoluce

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 1, pp. 182-184

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-1-17>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145076>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ruština za války a revoluce

Miloš Zelenka (České Budějovice)

La langue russe, la guerre et la révolution. Eds. Sylvie Archaimbault – Catherine Depretto. Paris: Eur'Orbem Éditions, 2017. 190 s. ISBN 979-10-96982-02-02-8.

Vedoucí postavení Francie, která po první světové válce ztělesňovala vzor civilizační dokonalosti a byla hlavním spojencem slovanských zemí ve střední Evropě, se promítlo i do zdánlivě mimopolitické sféry: do diskusí o koncipování obsahu nejruznějších humanitních oborů, mj. i do slavistických studií. V řadě evropských zemí se po francouzském vzoru konstituovaly vědecké ústavy a časopisy, přebírala se jejich myšlenková a organizační náplň. Obecně se předpokládalo, jak to výstižně napsal český lingvista Bohuslav Havránek v úvodu ke svému překladu Denisova spisku *Ústav pro studium slovanstva. Paříž středisko slavistiky v cizině* (1921), že francouzská věda se v západním světě stane zprostředkovatelem „vědění o bádání o politickém, hospodářském, myšlenkovém a mravním vývoji a stavu národů slovanských“ (s. 8). Zakládající generace francouzských slavistů vychovaná Ernestem Denisem a Louisem Légerem považovala slovanskou filologii za mladší sestru filologie románské. Skutečnost, že kulturní a politické rozdíly u jednotlivých slovanských národů tvoří díky své geografické a etnicko-jazykové blízkosti užší jednotu než třeba u románských či germánských jazyků, vedla k přesvědčení, že slovanské kultury je možné studovat jednotně, jako vnitřně diferencovanou, přesto však navenek tematicky celistvou strukturou. Proto v poměru historie a filologie, která měla zahrnovat i poznání duchovního života Slovanů včetně folkloru, hmotné kultury i sociálněpolitických dějin, francouzští badatelé zaujali kompromisní stanovisko mezi filologickým (jagíčovským) a ruským pojetím slavistiky – „slovanověděním“. Klíčovou osobností francouzské slavistiky po roce 1918 se stává André Mazon (1881–1967) zosobňující příklad angažovaného evropského intelektuála, který svým dílem chce

napomáhat šíření ideálu slovanské humanity a reflektovat otázku smyslu společného slovanského dědictví. Tyto názory však narážely v prostředí mladších a generačně odlišných ruských slavistů, kteří po revolučních zvratech emigrovali do západní či střední Evropy (V. Šklovskij), nebo dočasně působili ve službách sovětského státu (R. Jakobson). Tuto skupinu totiž charakterizovala nedůvěra v možnost klasické filologie, biografismu a kulturněhistorického pozitivismu, celkově silný radikalismus odrážející se ve způsobu vědecké komunikace. Touha být v epicentru dění, vstupovat do názorových střetů a debat, stírala dichotomii „intimní“ a „veřejné“ sféry a zároveň vyjadřovala avantgardní vizi moderního člověka.

Jednu z těchto dílčích, avšak intelektuálně signifikantních diskusí, svým ideologickým podtextem zhodnotily a edičně zpřístupnily francouzské slavistky Sylvie Archaimbault a Catherine Depretto v publikaci *La langue russe, la guerre et la révolution* vydanou pod patronací slavného Institutu d'études slaves v Paříži. Publikace obsahuje úvodní studie editorek a poté přetiskuje Mazonovu monografickou studii *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie (1914–1918)* z roku 1920, na kterou kriticky navázala Jakobsonova časopisecká reakce původně napsaná v češtině pro časopis *Nové Atheneum* (zde ve francouzském překladu pod názvem *L'influence de la révolution sur la langue russe*). Obsah doplňují jednak *Annexes* (Přílohy), v nichž jsou publikovány dopisy R. Jakobsona A. Mazonovi z 25. 10. 1921 a dopis V. Šklovského A. Mazonovi z 6. 1. 1926 (uložené v Archivu Institutu d'études slaves), jednak frazeologický a lexikální index pořízený z textů Mazona a Jakobsona. Studie Catherine Depretto *La langue et la révolution: le*

Lexique d'André Mazon et sa réception (s. 5–22) detailně interpretuje Mazonovy lingvistické vývody založené na systemizaci a interpretaci ruského slovníku spojeného s válkou a ruskou revolucí. Podle badatelky badatelovo nazírání na lingvistické jevy jako sociální a politický fakt souviselo s rozkolísáním spisovné normy a její nově konstituované zásoby, která byla v posledním roce války ještě v dynamickém pohybu. Mazon totiž soudil, že za všemi jazykovými změnami stojí politika a revoluční kvas jako relevantní faktory, nikoli autochtonnost a imanence jazykového systému, proto nesdílel Jakobsonovo formalistické experimentátorství v oblasti analýzy slova, v úsilí vidět věci metodou „ozvláštněného vnímání“, kde důležitý není jazykový materiál samotný, ale jeho forma a funkční užití, tj. způsob děláni a prožívání tohoto materiálu. Otázka jazyka a literatury zde nevystupovala jen jako otázka metod zkoumání, nýbrž jako problém předmětu zkoumání, tedy zjištění specifčnosti slovesného materiálu.

Obdobně Sylvie Archaimbault v navazujícím textu *André Mazon et Roman Jakobson : deux générations de linguistes* (s. 23–45) přesvědčivě vysvětluje metodologické a ideologické pozadí vzájemného sporu, v němž proti sobě argumentuje západní rusista, představitel demokratické západní mocnosti a „levicový“, radikální intelektuál, věkově mladší, zatím ve službách dosud nestabilizovaného sovětského státu. Jestliže Mazon je přesvědčen o celistvosti slovanských kulturních dějin, Jakobson skepticky posuzuje příbuznost slovanských jazyků a literatur a tím i možnosti jejich objektivního srovnávání. Komparovat podle něj je možné pouze ty umělecké tvary, které jsou geneticky spjaté s jazykem, jako např. metrické útvary jazykově blízkých slovanských literatur. Komparativní zkoumání např. slovanských veršových systémů proto nemůže být mechanicky vyvozováno ze srovnávací mluvnice slovanských jazyků, ale musí vycházet ze vzájemné konfrontace diferencí veršových systémů s diferencemi příslušných jazyků, a to a základě existujících analogií a rozdílů. Jakobson hledající nový smysl poetiky inspirační zdroje nachází ve futuristické básnické praxi, v systematickém výzkumu jazy-

kové invariantnosti básnických textů. Ve své první česky psané studii po příchodu do Československa v létě 1920 Mazonovi konkrétně vytýkal především redukci jazykových materiálů na rok 1918. Tvorba neologismů po revoluci 1917 ještě nebyla ustálena: Mazon, i když jako přímý svědek, údajně konstatuje pouze hotové rezultáty, „na jejichž podkladě teprve pomocí domněnek proces rekonstruuje“ (s. 110). Jakobson ve své argumentaci potřeboval oslabit Mazonovu empirickou znalost ruštiny, protože západní slavista jako tlumočník francouzského námořnictva byl v roce 1918 za svého oficiálního pobytu v Rusku jako cizinec zatčen a krátkodobě uvězněn po atentátu na Lenina v Petropavlovské pevnosti v Petrohradě v září 1918.

Můžeme tu doplnit, že Mazon pomyslný úder mladému Jakobsonovi vrátil v recenzi (*Revue des études slaves* 1923) jeho rané monografie *O českém stíche, preimuščestvenno v sopostovlenii s ruskim* (1923), kde nepolemizoval s Jakobsonovými náročnými teoretickými konkluzemi, anticipujícími fonologii jako samostatnou vědní disciplínu, ale kritizoval přísně vědecký styl a nepřehledné kompoziční členění. Mazon s odvoláním na formální nedostatky a nejasnou terminologii odmítl Jakobsonově monografické studii přiznat originalitu hodnotících soudů. Jakobson totiž ve svém textu rozpoznal vzrůstající význam rytmické tendence v české poezii na přelomu 19. a 20. století: odmítnutí veršového rytmu jako monotónní symetrie jej přimělo k funkčnímu odlišení praktického jazyka a rytmu básnického jazyka traktovaného jako specifický způsob vyvedení řeči. Polemický vztah mezi Mazonem a Jakobsonem přetrvával až do přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. Paradoxně, stejně jako u francouzského slavisty po první světové válce, i Jakobson za druhé světové války dospěl v souvislosti s ostře protiněmeckým postojem ve své exilové monografii *Moudrost starých Čechů* (1944) k podpoře civilizačně-politické jednoty Slovanů. Jakobson rovněž, na rozdíl od západních slavistů v čele s Mazonem, nikdy nepřipustil pochybnosti o pravosti *Slova o pluku Igorově*. Na druhou stranu však jistě Jakobsonovo přiblížení

k Mazonovým názorům můžeme zaznamenat již počátkem třicátých let, kdy badatel, který v té době usiloval o získání československého občanství, v souhrnné studii *Slawische Sprachfragen in der Sowjetunion* (Slavische Rundschau 1934) vytýkal sovětským akademickým a univerzitním institucím nízkou teoretickou úroveň jazykovědné slavistiky. Překonání nedostatečné péče o rozkolísanou normu spisovné ruštiny Jakobson dával do spojitosti s plánovitou a uměle řízenou selekcí jazykových prostředků, které směřují k nivelizaci spisovného jazyka. Tím se zároveň podle badatele zvyšovala možnost jazykové agresivní expanze a ideologické propagace v elementární komunikaci států s občany. Jinak řečeno: Jakobson zde připouští zásadní vliv politiky na filologii, mj. i na tvorbu a šíření nové slovní zásoby.

Za vydáním této podrobně komentované studie s výstižnými komentáři stojí kus poctivé filologické, heuristické i ediční práce. Francouzští jazykovědci a kulturní historici se tak mohou textově seznámit s intelektuální debatou dvou evropských slavistických velikánů, kteří se vášnivě přou o smysl svého oboru. Zjištění „pravdy“ se v tomto případě ukazuje jako sporné, oba přístupy – tradiční i modernistický – totiž vycházely z tvořivé schopnosti otevírat perspektivy a alternativy nových filologických výzkumů. Úvodní studie S. Archaimbault a C. Depretto analyticky a s hlubokým kontextovým záběrem komentují tuto debatu jako zásadní příspěvek k historickému poznání moderních kulturních dějin na počátku 20. století, jako zajímavou sondu nejen do filologického myšlení po roce 1918.

Prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.